

hetünk, hogy nagyjából a kiegyezés és az azt követő egy-két évtized (1863/1869/1884) annak az emlékezetnek a határa, amely még személyes élményekkel kötődhetett ezekhez az eseményekhez. A kommunikatív emlékezet⁶⁹ végső határa a himnusz esetében nagyjából a következő század első negyedére tehető (1903/1909/1924). A kommunikatív emlékezet hatóköréből kikerülve pedig elindult a *Himnusz* intézményesülése.

4. A Himnusz intézményesülése

A 20. század legelején sajtópolemia bontakozott ki a *Himnusz* katolikus templomokban való éneklésével kapcsolatban. Ellenezői szerint nem szerepelt az engedélyezett liturgikus énekek között, és egy sora dogmatikai szempontból kifogásolható.⁷⁰ A sajtópolemia egy már jó néhány éve tartó egyházi vitából bontakozott ki. Egy pap levélből megtudhatjuk, hogy már 1888-ban akadályozták Szabadkán a *Himnusz* templomokban való éneklését. A levél írója szerint a dalmű iránti, szinte vallásos tisztelet arra az időszakra vezethető vissza, amikor „a honfiúi érzelmek nyilvános kifejezése annyira volt megnehezítve, hogy jóformán csak az egyházi élet szűk terére volt korlátozva. Ezen időben kezdték Kölcseynek himnusát a templomokban énekelni”; „Kölcsey himnusát úgy magasztos tartalmával, mint az említettem történelmi körülménynél, és az ezen alapuló szokásnál fogva most már bizonyos felsőbb nymbus övedzi a magyar nép szemében, mely ma azt általában *honfiúi szent érzelmeinek kiváltságos kifejezőként* tekinti”.⁷¹

Az intézményesülés törvényi akadálya volt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának már volt – császárhimnusza. Az országgyűlésen 1901-ben vetődött fel először az egységes magyar nemzet himnuszának kérdése. Rátkay Zoltán képviselő interpellációjában tiltakozott amiatt, hogy „egy magyar nemzeti ünnepélyen miért zendül meg elsőnek az osztrák néphymnus. Nem volt itt az osztrák császár; és ha még itt is lett volna az osztrák császár: mivel egyúttal magyar király is, ott van a magyar himnusz, üdvözljük azzal.” Felvetette továbbá, hogy „[a] néphymnusok kérdése már körülbelül minden nemzetnél tisztázva van. Sajnálni lehet azt a nemzetet, melynek nincsen néphymnusza.”⁷² A képviselő különösen azt kifogásolta, hogy az osztrák néphymnus szövegét és dallamát 1854-ben szentesítette a császár, „tehát abban az időben, midőn Magyarország mint alkotmányos állam nem volt, Magyarország mint alkotmányos állam el volt törölve.”⁷³ Széll Kálmán miniszterelnök válaszában azonban így nyilatkozott: „a katonai zenekarok szabályaiban és gyakorlati utasításaiban van

⁶⁹ Lásd Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 2004, 51.

⁷⁰ Lásd bővebben SZABÓ G., *Kölcsey Ferenc...*, i. m., 761–762.

⁷¹ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, I. 1. b., Szabadka-Szt. Teréz, vegyes iratok, 1736–1866. (Kiemelés tőlem.) Valószínűleg helytelen a besorolás, a levél tartalma alapján 1888 után keletkezhetett. (Köszönet a forrásért Száraz Orsolyának.)

⁷² *Képviselőházi naplók (1861–1918)*, (713. Országos Ülés, 1901. évi június hó 12-én, szerdán), 141–145.

⁷³ *Uo.*, 143.

benne az, hogy valahányszor az uralkodóház tagja megjelenik nyilvános ünnepélyen, akkor ezt a himnuszt játsszák el. [...] Ha én hallok ezt a dallamot, az engem a haza iránti érzelmeimben nem zavar meg, époly kevéssé, a mint, hogyha a »Hazádnak rendületlenül«-t hallok és énekelem, lelkesedem a hazáért és egyformán hű maradok a hazához és a királyhoz.”⁷⁴ 1903-ban Pap Zoltán interpellációja nyomán újból napirendre kerül a kérdés, Rátkay László pedig törvényjavaslatot nyújtott be „az egységes magyar nemzet himnuszáról” – Kölcsey versét és Erkel Ferenc zenéjét mellékelve a beadványhoz. Az indoklásban ez állt: „Minden művelt nemzetnek meg van az ő dalba foglalt nemzeti fohásza, melyet himnusznak nevezünk. A magyar néplélek Kölcsey Ferencz költőnknek Erkel Ferencz dalköltőnk által megzenésített »hymnus« című költeményét avatta fel a magyar nemzet fohászává. Mi sem akadályozza tehát, hogy a magyar népléleknek ezen választása törvényhozás útján is szentesítve legyen.”⁷⁵ Az országgyűlés elfogadta a javaslatot, az uralkodó azonban nem szentesítette, így valójában nem vált kötelező érvényűvé.

Annak ellenére, hogy jogszabály valóban nem kodifikálta, a 20. század elejétől fogva Kölcsey Ferenc versét Erkel Ferenc zenéjével magyar nemzeti himnusznak tekinthetjük. Ugyanakkor „volt figyelemreméltó ellenvélemény a nemzeti reprezentációt illetően”⁷⁶ Eötvös Károly *Pesti Hírlap*ban megjelent tárcájában azt kifogásolta, hogy zenéje „zsoltáros jellegű, sehogy se lelkesítő s nem is magyar”, és „van némi visszaemlékezés Haydn *Gotterhalte* zenéjére”. A tárca azt is megemlíti, hogy nem „tőzsgyökeres magyar ember és magyar zene alkotó teremtette”. Ezzel visszatért a már korábban is elhangzott vélemény, amely szerint „[a] nemzet dicső dalának, a nemzeti himnusznak, panaszból és siránkozásból állni nem szabad”⁷⁷

5. A nemzet himnusza

A *Himnuszt* és a *Gotterhalte* párhuzamos jelenlétének a végpontjaként tekinthetünk egy debreceni eseményre. Bár Tisza István 1918. október 17-én elismerte a parlamentben a háború elvesztését, Károly osztrák császár (IV. Károly néven magyar király) a bizonytalan helyzet ellenére elutazott hivatalos programjára Debrecenbe, az új egyetem felavatására. A látogatás eseményeiről számos lap beszámolt. Az egymásnak több helyen ellentmondó híradások legtöbbször botrányt emlegetett, mert a királyi család fogadására kirendelt cseh legénységű katonazenekar a történelmi változások ellenére is a császárhimnuszt játszotta a magyar himnuszt helyett. A pályaudvaron összegyűlt tömeg csak ezután énekelhette a *Himnuszt*. Azaz – sugallta több lap – „semmi

⁷⁴ Uo., 145, 146.

⁷⁵ *Képviselőházi irományok (1861–1918)*, 1901, Törvényjavaslat az egységes magyar nemzet himnuszáról. Rátkay László törvényjavaslata. Indoklás és 2 melléklet 384. XXVI. 333.

⁷⁶ SZABÓ G., *Kölcsey Ferenc...*, i. m., 763.

⁷⁷ Eötvös Károly, *Az első nemzeti dal* = *Pesti Hírlap*, 1908. október 28. Idézi SZABÓ G., *Kölcsey Ferenc...*, i. m., 763.

nem változott”. Egyes beszámolók szerint az „óriási tömeg ajkán zúg az »Isten áldd meg a magyar [sic!]«, és zúgnak a harangok”, más lapok szerint „semmit érteni nem lehet, a *Gotterhalte* minden hangot elnyom”. Valójában egy idejét múlt katonai regula (amely szerint a császár üdvözlésekor a császárhimnuszt kell játszani) okozta a félreértést (vagy okozhatta a provokációt),⁷⁸ és sértette meg a magyar nemzet büszkeségét. A *Gotterhalte*-botrány azonban „nem vonulhatott be a kollektív emlékezet kanonizált terébe: túlságosan is későn történt, és – mint mi már tudjuk – sokkal fontosabb események árnyékában”, hiszen „1918 és 1920 között a magyar történeti emlékezet alapjaiban rendült meg”.⁷⁹ A két himnusz hosszú évtizedekig tartó „versenyében” pontosan kifejeződött az identitásbeli másság: az osztrák állam-nemzettudat és a magyar eredet-nemzettudat különbsége. A magyar himnusz diskurzusa ugyanis nem foglalkozik „dinasztiákkal”: az egyetlen uralkodó, aki a *Himnuszban* szerepel, Mátyás király, kinek nyögte „bús hadát Bécsnek büszke vára”; osztrák szempontból tehát még provokatívnak is tekinthető Kölcsey szövege és a magyar nép himnusz-választása. Tulajdonképpen az egész *Himnusz*, a magyar tradíciókra való hivatkozás ellentétben volt a közös birodalmi tudattal.

Nem sokkal az első világháború kitörése előtt élénk sajtóvisszhangot kapott az első, a nemzeti himnusz miatti összeütközés: kocsmai verekedés tört ki egy magyar tanító és egy szlovák pap közt, mivel az egyik a *Himnuszt*, a másik a *Hej Szlovacit* rendelte az ott játszó cigánybandától.⁸⁰ A 20. század elején tehát a *Himnusz* már nem csupán a magyar identitás reprezentációjának szimbóluma és az együtt-lét, együtt-érzés éneke volt; éneklése nemcsak a dinasztiatól, hanem a más nemzetektől, nemzetiségi-ektől való elhatárolódást is kifejezte.

Többször találkozhatunk azzal a véleménnyel, hogy a himnusz Trianon után lett melankolikus („szomorkás”). Trianon után megváltozott a múlthoz fűződő pozitív viszony, és ezt a *Himnusz* előadásmódjának megváltozása is tükrözi. Szilasi Alex zongoraművész a *Himnusz* „eredeti, pozitív jövőképet sugárzó”, gyorsabb, palotás-tempójú változatára hívta fel a figyelmet; szerinte is a trianoni tragédiát követően kezdték játszani a ma ismert verziót.⁸¹ A Dohnányi Ernő által 1938-ban írt új zenekari verzióban „már egyenletes lépésekként haladnak a hangok, alig marad valami az Erkel által írt pontozott, verbunkosra emlékeztető ritmusokból. Dohnányi nyilván a mű imajelligét tartotta fontosabbnak. Ezzel nem kerül ellentmondásba Erkel szándékával, aki-

⁷⁸ Egyes lapok szerint nem félreértés, hanem provokáció történt. Lásd bővebben Romsics Gergely, *A Monarchia utolsó jelképbotránya: A debreceni Gotterhalte-affér*, Rubicon, 2005/9, 22.

⁷⁹ *Uo.*, 20, 26.

⁸⁰ SZABÓ G., *Kölcsey Ferenc...*, i. m., 763.

⁸¹ Szilasi Alex zongoraművész 2010. november 10-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pázmány Szalonjában tartott előadásáról lásd az alábbi beszámolót: <http://jtd.uw.hu/erkel.html>; (Letöltés ideje: 2012. január 14.) Illetve szintén Szilasi Alex előadásában az eredeti változatról lásd az alábbi videót: http://www.hirado.hu/Hirek/2011/12/26/17/Ki_fogja_eldonteni_hogy_szoljon_a_Himnusz_.aspx; (Letöltés ideje: 2012. július 31.)

nél szintén nagy hangsúlyt kap az áhítatos hangvétel. [...] A tempó valószínűleg lelassult, hiszen az eredeti magyaros díszítések csak kissé gyorsabb tempó mellett hatnának jól, a mai korban megszokott változat inkább lassú kántálásra emlékeztet, mint verbunkos ritmusokkal díszített imára.⁸² A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által elrendelt hivatalos verzió is Dohnányi Ernő zenekari változata lett.⁸³

A trianoni békeszerződés azonban más változásokat is jelentett. Az idegen fennhatóság alá került magyar néptömegeknek szembe kellett nézniük azzal, hogy a magyar nemzeti himnuszt nem énekelhetik többé, hiszen az sérti az új országok hatóságait. „A himnuszt nem engedték nyilvánosan énekelni, de március idusán és Szent Istvánkor minden istentisztelet végén elénekeltek. Senki se adott jelt ilyenkor a kezdésre, az orgona elhallgatott, mert a kántor megszökött a templomból, de ott marad a nép [...] és énekeltek.”⁸⁴ Románia még 1918-ban ígéretet tett a magyar egyházaknak, hogy istentiszteleti liturgiájukba nem szól bele (s így nem lesz tilos az énekeskönyvben szereplő magyar himnusz éneklése). A vidéki hatóságok azonban ezt figyelmen kívül hagyták. Sőt, az újonnan megjelent református énekeskönyvben az énekek sorrendjében az 51-est az 54. követte, a közbeeső 52–53-as számú ének, a *Himnusz* és a *Szózat* kimaradt, ezzel éneklésük a templomokban is tiltott lett.⁸⁵

A *Himnusz* születésének centenáriuma alkalmából jelent meg Horváth János irodalomtörténész tanulmánya a *Napkelet* folyóiratban, amely az aktuális történelmi helyzetet vonta párhuzamba Kölcsey versével és a *Szózattal*.⁸⁶ A nemzetet önvizsgálatra felhívva állapítja meg: „Ha a mai magyarság képes lesz ugyanarra a »rendületlen hűség«-re, melyről a *Szózat* költője a katasztrófa után sem mondott le, ha mai sorsszerű pillanataiban ugyanazon törhetetlen, magára számító élet-akarat ég benne: akkor méltó lesz arra, hogy Kölcsey *Himnuszt* is ajkára vegye.”⁸⁷ Krúdy Gyula *Nyugat*-ban megjelent publikációjában pedig arról ír, hogy azért lett ez a vers a „magyarok imádsága”, mert „éppen úgy ágaskodik soraiban a nemzet napkeletről hozott büszkesége, mint a Duna-Tisza közén vállalt keresztényi alázatossága leborul”.⁸⁸ A *Himnusz* centenáriumát állami szinten is ünnepelték: Mátészalkán tartottak állami ünnepséget, ahol a vármegye, a kormány és az Akadémia képviselőinek üdvözlő beszédére Horthy Miklós kormányzó válaszolt. 1938-ban, Kölcsey halálának százéves évfordulóján pedig így írt Illyés Gyula a *Nyugat*-ban: „A nagy művek néha, ahelyett, hogy felemelnek, eltakarják alkotójukat. A *Himnusz* nélkül Kölcseyt jobban ismernénk; jobban

⁸² FISCHER István, *Rejtett ritmusok*, Népszabadság, 2011. december 17–18., 6–7.

⁸³ KUSZ Veronika, *Dohnányi, évfordulók: Emlékiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*, Muzsika, 2010. május

⁸⁴ JÓCSIK Lajos, *Két himnusz*, *Nyugat*, 1939/10, 212.

⁸⁵ BENKŐ Samu, *Himnusz, Szózat, trikolor Erdélyben*, *História*, 2004/4, 22.

⁸⁶ HORVÁTH János, *A Himnusz (1823. január 22.)*, *Napkelet*, 1923/2, 97–103.

⁸⁷ *Uo.*, 101.

⁸⁸ KRÚDY Gyula, *A Himnusz bölcsőjénél*, *Nyugat*, 1923/4, 217–220.

számon tartanánk egyéb érdemét.”⁸⁹ S valóban, Kölcsey kultuszát – amely nagyban elősegítette versének nemzeti himnusszá válását – immár elhomályosította a *Himnusz* kultusza.

6. 1945 és 1989 közt

1945 áprilisában a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai ünnepséget rendeztek annak alkalmából, hogy a Vörös Hadsereg felszabadította az országot. A gyűlés az *Internacionálé* éneklésével kezdődött, és ezután hangzott el a *Himnusz*.⁹⁰ Az 1945–1949 közötti időszakban a vasfüggöny keleti oldalán lévő országok közül csak Magyarországon, Lengyelországban és Csehszlovákiában maradt meg a „rég”i” nemzeti himnusz.⁹¹ 1949 után azonban Rákosi és a kormányzat jelképeiben is szakítani akart a nemzeti múlttal, az új államformához új címet kívánt, a hivatalos ünnepségeken pedig új himnuszt akart hallani. Zenéjének komponálására Kodály Zoltánt, a szöveg megalkotására Illyés Gyulát szemelték ki. Illyés így emlékezett vissza naplójegyzeteiben a Kodállal való találkozására: „Az ötvenes évek elején Révai nem állt meg a gondolatnál, hogy más himnuszunk legyen. Ellenérzést nyilván főleg a szöveg keltett benne; Istennel kezdődik. A dallam megírását Kodálytól várta; a szöveget tölem. Így találkoztunk mi ketten, s váltottunk szót az ügyben. Alig tartott egy percnél tovább.

– Mi a zenei értéke Erkel munkájának? – kérdeztem.

– Nem helyettesíthető – felelte Kodály.”⁹²

Székely Jenő arra emlékezett vissza, mit felelt Kodály Révai József népművelési miniszter felkérésére: „Minek? Jó a régi.”⁹³ A himnuszt ugyan nem cserélték ki, de az értelmezés terén megpróbálták kisajátítani: „Kölcseynek büntudatot hangoztató sorai mögött is nem annyira vallásos, mint politikai felismerés és ítélet rejtőzik” – olvashatjuk az 1951-es Kölcsey-kiadásban.⁹⁴ „[M]aradt a »rég»i» *Himnusz*. Rákosi és társai annyit azonban elértek, hogy az 50-es évek első felében csupán hangszeresen, szöveg nélkül hangozhatott el *Himnuszunk*. (A *Szózatot* ekkortájt szinte teljesen félresöpörték, helyette a szovjet himnuszt és a szocialista-bolshevik *Internacionálét* erőltették a magyarságra.)”⁹⁵ Az 1939-ben, a budapesti Batthyány téren felállított Kölcsey-szobrot

⁸⁹ ILLYÉS Gyula, *A Himnusz költője*, Nyugat, 1938/8, 77.

⁹⁰ Lásd <http://www.huszadikszazad.hu/1945-aprilis/politika/a-magyar-kormany-kialtvanya>; (Letöltés ideje: 2012. július 19.)

⁹¹ Lásd <http://erkel.oszk.hu/tan/hymnustol-himnuszig-avagy-egy-legitimacio-toertene-%E2%80%93-93-> evszamokban; (Letöltés ideje: 2012. január 14.)

⁹² ILLYÉS Gyula, *Naplójegyzetek (1973–1974)*

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000002664&secId=0000447840&mainContent=true&mode=html>; (Letöltés ideje: 2012. január 14.)

⁹³ *Így láttuk Kodályt: Nyolcvan emlékezés*, szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Püski, 1994, 162.

⁹⁴ SZABÓ G., *Kölcsey Ferenc... i. m.*, 764–765.

⁹⁵ IVASIVKA Máttyás, *Nemzeti himnuszunk históriája*, Jel, 2001. június 16.

pedig 1950-ben a metróépítés indokával eltávolították a térről; majd csak 1974-ben került vissza, eredeti (magasabb) talapzata nélkül – így a szobor szimbolikus jelentése megváltozott: nem a magasból tekint le szemlélőire, hanem könyvébe mélyed.⁹⁶

Az 1956. október 23-án kitört forradalomban aztán újra felhangoztak a nem felelt nemzeti énekek: „Az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak szinte zenei szimbóluma lett a *Himnusz*, a *Szózat* és a *Boldogasszony anyánk*.”⁹⁷ Az addig lefojtott vallásos és hazafias érzelmek e dalokban is új erővel törtek a felszínre. A forradalom és szabadságharc leverését követően, 1957-ben készült el Lajtha László *VII. szimfóniája (Forradalom)*, melynek eredeti címe *Mártírok siratója* volt. A zárótételben harang és rézfúvósok hangján szólal meg a *Himnusz* dallamának első sora. A magyar szóra eső résznél a dallamot az egész zenekar hangereje tapossa el. (A művet akkor nem lehetett bemutatni. Első hivatalos előadása 1990. október 23-án, az Operaházban volt.)

A Kádár-diktatúra feladta a *Himnusz* és *Szózat* ellen folytatott „küzelmet”. A magyar televízió 1966-os szilveszteri műsorában Sinkovits Imre köszöntője után, éjfélkor már a *Himnusz* zenéjével köszöntötték az új évet, ahogyan az a magyar televíziókban a mai napig is szokás. Schwajda György 1989-ben bemutatott *Himnusz* című egyfelvonásos irodalmi dokumentum a korszak nemzeti himnuszhoz való viszonyulásáról. A *Mártírok siratója* és Schwajda György drámája is a *Himnusz* mint szimbólumot használja az egész magyar nép sorsának bemutatására az adott történelmi korszakban.

7. A rendszerváltás után

1989 óta a *Himnusz* „születésnapján”, január 22-én ünnepeljük a magyar kultúra napját – ez a gesztus egyben a *Himnusz* kultuszának hivatalos megerősítését is jelentette. Októberben, a Magyar Köztársaság kikiáltása és az ünnepi beszéd után hangzott fel „a *Himnusz*, amelyet sokan énekeltek a téren egybegyűltek közül is.”⁹⁸ A nemzeti himnusz törvényes státusa szintén 1989-ben rendeződött. Alkotmányba iktatása 1990-ben történt meg, ekkor került a magyar nemzeti jelképek sorába, a címer és a zászló mellé: „75. § A Magyar Köztársaság himnusza Kölcsey Ferenc *Himnusz* című költeménye Erkel Ferenc zenéjével.”⁹⁹

A rendszerváltás után a politikai életben is felértékelődtek a nemzeti múlt „relikviái”, köztük a *Himnusz* is. Azonban a *Himnusz* éneklése – némi sarkítással – megszőkássá vált. Már nem mindenkinek vannak saját, identitásképző élményei a magyarság összetartozását jelentő nemzeti himnusszal kapcsolatban. (A legutolsó történelmi jelentőségű ilyen alkalom talán Nagy Imre újratemetése volt 1989. június 16-án.)

⁹⁶ Lásd bővebben Bob DENT, *Mesélő szobrok: Budapest köztéri emlékművei*, Bp., Európa, 2009, 120.

⁹⁷ IVASIVKA, *i. m.*, 16.

⁹⁸ Népszabadság, 1989. október 24. Lásd IZSÁK Lajos, NAGY József, *Magyar történelmi dokumentumok 1944-2000*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 548.

⁹⁹ Magyar Közlöny, 1989., 31., XXXI. Tv.

Ma főként irányított használata jellemző, amely biztosítja folytonosságának fenntartását: elhangzik a nemzeti ünnepeken (március 15., augusztus 20. és október 23.), az idő múlásának hivatalos fordulópontjain (újév, tanévnyitók és évvárók). De ma (is) nagyobb érzelmeket vált ki olyankor, amikor valódi együtt-létet, együtt-érzést fejez ki. Ilyenek például az olyan sportesemények, amelyeken más ország sportolóival kell a hazaiaknak megküzdeniük. Sajátos esemény volt az Anima Sound System nevű zenekar elektronikus *Himnusz*-átdolgozása, amely polémiát indított el arról, hogy a nemzeti himnusz dallamához hozzá lehet-e nyúlni, fel lehet-e dolgozni; illetve, hogy egy könnyűzenei feldolgozás sérti-e a nemzeti himnusz méltóságát. De találkozhatunk olyan feldolgozással is, amelynek ügyében rendőrségi nyomozást is indítottak.¹⁰⁰

2012-ben épp a *Himnusz*t és a magyar identitást övező védőháló szorosabbra húzásának vagyunk tanúi: a január 1-jén életbe lépett új alaptörvény preambuluma a *Himnusz* első sorával kezdődik: Isten, áldd meg a magyart!

JUDIT ERZSÉBET SINKA

From *Hymnus* to *Himnusz*

In most *lieux de mémoire* volumes published so far the national anthem of the given community appears as a site of memory, just like in the Hungarian research. The modern state is expected to have a national anthem representing the unity of the people, national and state consciousness, and anthems are also crucial from the aspect of national memories. In my paper I give a survey of our national anthem, *Himnusz*, both of its emblematic text and score from the point of view of *lieux de mémoire* studies, with special attention to instrumentalization and the manifestations of alternative memory.

¹⁰⁰ Dopeman egy rap-számában trágár szavak mellett hangoznak el sorok a *Himnusz*ból. A nemzeti jelkép megsértése bűncselekmény ügyében (azóta már megszüntetett) nyomozás is indult. A rap-énekes a jelenlegi politikai-gazdasági-társadalmi viszonyokra vonatkozó kritikáját a *Himnusz* soraival állítja kontrasztba, s a *Himnusz*t úgy használja fel, mint a nép hangját, a végső közös gyökerre való hivatkozást.